

LÄNSSTYRELSEN
VÄSTRA GÖTALANDS LÄN

Våtmarker i odlingslandskapet

En analys av kulturlandskapets påverkan vid
nyanlagda våtmarker i Västra Götalands län

Rapportnr: 2008:57

Text: Åsa Algotsson, AKKA Kulturspår

Omslagsbild: Våtmark i Lidköpings kommun, Sunnersberg socken. Foto: Länsstyrelsen Västra Götaland

Utgivare: Länsstyrelsen i Västra Götalands län, Kulturmiljöenheten,

Hamngatan 1, 542 30 Mariestad, tel: 0501-60 50 00

Rapporten finns som pdf på www.o.lst.se under Publikationer/Rapporter.

1. SAMMANFATTNING	4
2. INLEDNING.....	5
2.1 UPPDRAGET.....	5
3. LANDSKAPSTYPER	6
3.1 INVENTERING, DOKUMENTATION	6
3.2 NATUR- OCH KULTURLANDSKAP	6
3.3 KVALITETSKRITERIER	6
3.4 BEDÖMNING	6
4. RESULTAT	8
4.1 BEDÖMNINGSNIVÅER	9
4.2 VÅTMARKER I KULTURLANDSKAPET: REDOVISNING OCH BEDÖMNING.....	10
<i>Nivå 1. God anpassning</i>	<i>10</i>
<i>Nivå 1-2. God anpassning i huvudsak men med godtagbara inslag eller godtagbar</i>	<i>anpassning som med vissa åtgärder kan bli god.....</i>
<i>Nivå 2. Godtagbar anpassning.....</i>	<i>12</i>
<i>Nivå 3. Dålig anpassning</i>	<i>13</i>
5. TILLGÄNGLIGHET.....	15
5.1 MARKÄGARKOMMENTARER	15
5.2 BIOLOGISK KONTRA ANTIKVARISK KULTURLANDSKAPSBEDÖMNING. 15	
6. SLUTSATSER OCH REKOMMENDATIONER	17
6.1 ATT BEAKTA INFÖR PLANERING	17
6.2 ALLMÄNNA SYNPUNKTER	18
6.3 LANDSKAPSANPASSNING.....	18
6.4 Topografi.....	18
6.5 Stor- eller småskaligt/Natur eller gårdsanläggning	18
6.6 Tomtmark	19
6.7 Konstruktion.....	19
6.8 Storlek.....	19
6.9 Form.....	20
6.10 Vallar.....	21
6.11 Diken	22
6.12 Nya element.....	22
6.13 Maskiner.....	22
6.14 Skötsel.....	22
7. FORN- OCH KULTURLÄMNINGAR	23
7.1 ANTIKVARISKA ÅTGÄRDER BÖR FÖREGÅ PLANERING	23
7.2 FÖRSTÄRKNING AV FÖRHISTORISKT LANDSKAP.....	24
7.3 VISUELL ANPASSNING OCH ESTETISKA UTTRYCK	24
7.4 SOCIALA OCH REKREATIVA VÄRDEN	25
BILAGA 1: DOKUMENTATIONSBLANKETT	26

1. Sammanfattning

Våtmarker i odlingslandskapet har stor betydelse för såväl natur- och kulturlandskapets olika värden. Att skapa eller återskapa våtmarker för att återetablera eller höja befintliga biologiska värden kräver kunskap om landskapets äldre markanvändning för att lyckas ur flera och olika perspektiv.

Utifrån inventering och analys av våtmarker, anlagda i Västra Götalands läns norra delar de senaste 10 åren, har en bedömning gjorts av vad som är bra, mindre bra och dåliga exempel. Bedömningen utgår såväl från syfte, funktion och utseende som placering i och påverkan på kulturlandskapet.

Bedömningen kan kort sammanfattas i 6 punkter, utan inbördes rangordning.

Storskaliga anläggningar är bättre än småskaliga.

Orsak:

- de är lättare att hålla vattenförande hela året
- det är lättare att skapa/anpassa till topografiskt ”naturliga” strukturer

Naturmark eller äldre dikad mossmark är bättre än tomt-/gårdsmark eller ren åkermark.

Orsak:

- det är lättare att följa topografi och jordart
- de är bättre anpassade till ”naturligt” markslag
- hus/gårdsbundna anläggningar får mer privat karaktär och mindre som våtmark
- tillgängligheten till området möjliggörs

Befintliga vattendrag och äldre våtmarker är bättre att utgå ifrån än att skapa nya vattenföringar.

Orsak:

- Det är lättare att hålla vattennivåer hela året
- Det kräver mindre konstruktionsarbete och på sikt underhåll än om våtmarken skall skapas i torr jord

Utnyttja topografins oregelbundenhet och undvik konstgjorda, rätlinjiga gränser.

Orsak:

- topografiskt naturliga former ger naturligare intryck då konstruerade gränsvallar och diken undviks
- och fungerar bättre som våtmark

2. Inledning

Våtmarker ingår i natur- och kulturlandskapet men är mer eller mindre påverkade av människors verksamhet. Störst påverkan har de omfattande utdikningar, som gjordes under 1800-talet för att utöka odlingsbar areal, fått. I dag är förhållandet till viss del omvänt. Inte minst av miljöskäl är våtmarker viktiga i landskapets ekologi varför ekonomiskt stöd ges markägare för att etablera/återetablera vatten i odlingslandskapet.

I Miljömålen för Västra Götalands län, mål nr 11, miljökvalitetsmålet ”Myllrande våtmarker”, delmål 11.4, står om anläggning och återställning av våtmarker i odlingslandskapet. Här sägs att restaurering av tidigare våtmarker bör prioriteras framför nyanläggning med hänsyn till kulturmiljön. Som exempel på åtgärder för att uppnå målen nämns bl.a. att en policy för nyanläggning eller återställning av våtmarker bör tas fram.

Att skapa eller återskapa en våtmark är en fråga om syfte och lämplighet. Syftet är vanligen biologisk mångfald och utveckling av naturmiljön. Mer sällan ingår kulturhistoriska aspekter i det förväntade resultatet. Bedömning av lämplighet är avhängigt den miljö som kommer att skapas eller återskapas? En lämplig anpassning i dagens kulturlandskap är beroende av landskapets topografi och historiska utnyttjande.

Brist på kunskap eller insikt om det äldre kulturlandskapets innehåll och förändringar kan innebära att delar av eller hela landskapsbilden påverkas negativt.

2.1 Uppdraget

Syftet med detta projekt är att ta fram kriterier för hur etablering av våtmarksanläggningar, i Västra Götalands län, bäst skall anläggas och fungera ur ett kulturlandskapsperspektiv. För att bedöma om och hur redan anlagda våtmarker i odlingslandskapet påverkat den kulturhistoriska landskapsbilden, har en mindre fältinventering gjorts. Resultatet har givit en uppfattning om vilka anpassningar och skötselåtgärder som fungerat bra eller dåligt för olika kulturmiljövärden.

De studerade objekten har valts inom olika områden och utifrån olika landskapstyper för att få en geografisk spridning. Av praktiska skäl har arbetet utförts i norra delen av länet. Objekten har begränsats till odlingslandskapet.

Majoriteten anlagda våtmarker ligger i Västergötland och ett fåtal i Dalsland och Bohuslän. Av dessa har 22 st våtmarker av olika storlek valts ut. Fördelningen av urvalet har baserats på ett material länsstyrelsen i Västra Götalands Län tidigare använt för att bedöma våtmarkerna ur biologisk- och naturmiljösynpunkt.

Avgörande för val av våtmarker har varit att fornlämningar och/eller övriga kulturlämningar funnits inom, i nära anslutning eller inom synbart avstånd till dessa. Lämningarna har haft olika utsträckning, tydlighet och visuell påverkan på kulturlandskapet.

Platserna har dokumenterats, enligt en fältblankett (se bilaga 1).

Bedömningen av våtmarkerna har gjort utifrån ett flertal, såväl objektiva som subjektiva, kvalitetskriterier. Materialet har sedan sammanställts och redovisas i föreliggande rapport. Även fotodokumentation har gjorts vid respektive objekt.

3. Landskapstyper

De utvalda våtmarkerna är belägna i odlad mark, huvudsakligen bestående av vall eller åker. En del av markerna är tidigare utdikade. I flera fall finns ett mindre vattendrag i anslutning till marken.

I Västergötland har områden kring södra Vänern, Falköping, Nossebro - Herrljunga och Vara valts; i Bohuslän ett kustnära område på Sotenäs och en mer höglänt, kustnära vid Skredsvik samt i Dalsland ett insjö- och ett slättlandsområde.

3.1 Inventering, dokumentation

En inventeringsblankett har upprättats. Förutom uppgifter om fastighet, typ av bidrag etc. är den indelad i tre bedömningsområden (se bilaga 1).

3.2 Natur- och kulturlandskap

Första delen beskriver landskapsavsnittets topografi och naturmiljö, dess markutnyttjande innan anläggande av våtmark samt våtmarkens konstruktion och underhåll. Här redovisas också våtmarkens påverkan på fornlämningar och övriga kulturlämningar.

3.3 Kvalitetskriterier

Den andra delen innehåller fem kvalitetskriterier som använts vid bedömningen av våtmarkens anpassning till dagens kulturlandskap.

Bedömningar görs utifrån:

- **Visualitet**, dvs., hur väl våtmarken är gjord ur estetiskt perspektiv samt hur tydligt den syns.
- **Anpassning**. Hur väl den är anpassad till omgivande landskap.
- **Funktionalitet**. I vad mån den fungerar som våtmark enligt ursprungligt syfte men främst hur den fungerar enligt landskapets karaktär.
- **Upplevelse** är kriteriet för hur våtmarken påverkar upplevelsen av landskapsavsnittet, både inom närområdet och på distans.
- **Kulturlandskapskaraktär** beskriver ifall våtmarken har förstärkt eller försvagat helhetsupplevelsen eller lämnat den opåverkad. Här bedöms olika, för platsen relevanta, tidsaspekter utifrån typ av kulturlandskap. En plats kan ha flera tidsaspekter och olika kulturlandskapskaraktär.

3.4 Bedömning

Den tredje delen, utgör den sammanfattande, totala bedömningen utifrån resultatet av de ovan nämnda kvalitetskriterierna och har indelats i tre nivåer:

1. God anpassning till kulturlandskapet
2. Godtagbar anpassning till kulturlandskapet
3. Dålig anpassning till kulturlandskapet

Bedömningen utgår från hur det historiska landskapet har utnyttjats, sett ut och förändrats. Här har källmaterialet huvudsakligen utgjorts av häradsekonomisk karta och, i vissa fall, äldre historiska kartor. Förekomst och utbredning av fornlämningar och övriga kulturhistoriska lämningar har inhämtats från Riksantikvarieämbetets Fornminnesinformation, FMIS.

Bedömningen utgår också från hur kulturlandskapet/landskapsavsnittet ser ut och uppfattas idag men också hur det bedöms kunna uppfattas i framtiden. Det framtida landskapet beror på och är en konsekvens av vilket/vilka syften markägaren haft med sitt anläggande samt hur man sköter och kommer att sköta dessa.

4. Resultat

Av de 22 utvalda våtmarkerna har två inte besökts i fält. Den ena (nr 17) var inte tillgänglig för besiktning på plats. Den andra (12) var uttorkad redan vid tidigare besiktning, men har tagits med för jämförelsens skull.

Bedömning av våtmarker i förhållande till kvalitetsvariabler, fornlämningar/övriga kulturlämningar, storlek och anläggningstyp.								Antal anlagda våtmarker med storlek och typ enligt:				
Total bedömning	Objekt nr	Belägenhet av forn- och övriga kulturlämningar i förhållande till våtmarken	1 god, 2 godtagbar				1 förstärkt 2	Småskalig		Storskalig		
			Visualitet	Anpassning	Funktion	Upplevelse-värde	Kulturlands-skapets Karaktär	Gårdsnära Natur	Agrar natur	Gårdsnära natur	Agrar natur	Industri/exploaterad
1	2	närliggande	1	1	1	1-2	1				1	
	3	närliggande	1	1	1	1-2	1				1	
	6	närliggande	1	1	1	1	1		1			
	9	distant	1	1	1	1	1				1	
	10	närliggande	1	1	1	1	1	1				
	16	närliggande	1	1	1	1	1	1				
	19	närliggande	1	1	1	1	1				1	
	20	närliggande	1	1	1	1	1		1			
1-2	5	inom	1-2	1-2	1	1	1				1	
	14	närliggande	1	1-2	1	1	1				1	
	21	närliggande	2	1	1	1	1		1			
2	1	inom	1	2	1	2-3	3	1				
	7	inom	3	1	1	2	2-3					1
	18	inom	1	2	1	2	1-3				1	
3	4	närliggande	2	3	2-3	3	2-3		1			
	8	distant	1	3	1	3	2	1				
	11	inom	2	3	2	3	3		1			
	12	distant		3			3	1				
	13	distant	2	3	3	2-3	3	1				
	15	distant	1	1	2	2	2				1	
	17	inom	1	3	3	3	2		1			
	22	distant	2	1	3	2	2		1			
Totalt								6	7	0	8	1

Tabell 1. Sammanställning av bedömning utifrån de olika kriterierna.

De 22 bedömda våtmarkerna har grovt indelats i typ och storlek.

Typ

gårdsnära/natur, det vill säga anläggningar intill bebyggelse eller i mindre naturavsnitt i anslutning till bebyggelse

agrar/natur, anläggningar utanför bebyggelse, antingen i eller i anslutning till åker- eller vallmark eller i naturavsnitt vid vattenföring eller mer eller mindre utdikad fuktmarksområde

industri/exploaterad, anläggning som ansluter till exploaterad mark.

Storlek

småskalig, har tydlig avgränsning, är lätt överblickbara, vanligen anlagda nära eller i direkt anslutning till bebyggelsen

storskalig, ligger vanligen utom synhåll från bebyggelsen, är inte överblickbara från alla håll, har mer eller mindre oregelbunden avgränsning, ofta topografiskt bestämd.

småskalig gård/natur	småskalig agrar/natur	storskalig gård/natur	storskalig agrar/natur	storskalig exploaterad
6 st	7 st	0 st	8 st	1 st

Tabell 2. Fördelning av våtmarkernas typ och storlek.

4.1 Bedömningsnivåer

I den totala bedömningen ingår såväl subjektiva som objektiva bedömningar vilka baseras på hur de fem kvalitetskriterierna har bedömts.

Den sammanställda bedömningen utgår från fältblankettens bedömningar, tre huvudnivåer. I analysen har ytterliggare en nivå tillkommit mellan nivå 1 och 2.

1. **God anpassning**
- 1-2. **God anpassning med godtagbara inslag eller godtagbar anpassning som med vissa åtgärder kan bli god**
2. **Godtagbar anpassning**
3. **Dålig anpassning**

4.2 Våtmarker i kulturlandskapet: redovisning och bedömning

Nivå 1. God anpassning

Av de 22 våtmarkerna har 8 st bedömts ha god eller mycket god anpassning till kulturlandskapet, vilket har medfört att dess värde höjts. Ett höjt värde kan bestå i att äldre landskapskaraktär förstärks eller återskapas. Det kan även innebära att nya värden som sociala och rekreativa värden har skapats.

Fördelningen av våtmarker med god anpassning i storskalig respektive småskalig våtmark är 50/50 och anläggningar i agrar eller naturmiljö dominerar. Ingen storskalig våtmark ligger i gårdsmiljö.

Våtmarker som bedöms ha god anpassning till kulturlandskapet är:

Nr 2-3: Äldre utdikad sankmark som återfått en del av sin ursprungskaraktär vilket förstärker det omkringliggande järnålderlandskapet. God anpassning tack vare dåligt fungerande våtmarksanläggning. Bedömningen förutsätter att våtmarken inte har öppna vattenspeglar och öar eller djupa öppna diken utan hålls sank och igenväxande.

Nr 6: Höjer kulturlandskapets värde genom skötsel och nyttjande av befintliga landskapselement. Våtmarken utgörs av en förstorad, äldre naturlig vattenhåll med källflöde och flacka stränder. Belägen intill äldre gångstig är den lättillgänglig och visuellt ett angenämt inslag i landskapsavsnittet. Våtmarken förstärker en redan välhävdd torpmiljö präglad av äldre betes- och odlingsmark med röjningsrösen och hägnader samt ett gårdsstenbrott.

Våtmark nr 6 i Mariestads kommun, Berga socken.

Foto: Länsstyrelsen Västra Götaland.

Nr 9: Neutral men fyller syfte. Lågt belägen, anpassad intill skogskant, delvis igenväxande. Våtmarken uppfattas naturlig trots att här inte funnits vatten de senaste 300 åren.

Nr 10: Mycket god anpassning. Våtmarkerna ingår som naturliga inslag i kulturlandskapet. Genom en planerad och noggrann skötsel av våtmarker och historiska element har helhetsbilden förstärkts och sociala och rekreativa värden skapats.

Nr 16: God anpassning med förhöjd karaktär av ett odlat landskap av hög ålder. Återskapad äldre våtmark, framförallt i förhållande till vattendrag, höjer kulturlandskapets värde.

Nr 19: Äldre kulturhistoriskt odlingslandskap med en mycket väl genomtänkt anläggning där äldre våtmarksåtgärder skall återställas. Modern boskapsskötsel har medfört att höga kulturmiljövärden fortsatt bibehålls där äldre kulturlandskapselement som hägnader och röjningsrösen hålls öppna genom bete.

Nr 20: God anpassning av äldre kulturlandskap. Nya brukningssätt förstärker ett äldre odlingslandskap med ett naturligt "naturavsnitt" där sociala och rekreativa värden skapats. Äldre något sank åker har nyttjats så att historiska landskapselement som fägata, stenmurar, röjningssten samt sten med tradition förtydligats. Det moderna landskapet med hjorthägn förstärker våtmarken då betet naturligt röjer området.

Påverkan på fornlämningar och övriga kulturlämningar

Alla våtmarker utom en ligger inom eller i nära anslutning till fornlämningar eller övriga kulturlämningar. Inga av dessa har påverkats negativt, snarare har de kulturhistoriska värdena gynnats av våtmarken och dess skötsel.

Vad gäller nr 20 borde dock en arkeologisk utredning och en kulturhistorisk dokumentation ha föregått beslutet om våtmarken, inte minst då ett arkeologiskt fynd registrerats i närheten.

Nivå 1-2. God anpassning i huvudsak men med godtagbara inslag eller godtagbar anpassning som med vissa åtgärder kan bli god

Tre våtmarker bedöms till nivå 1-2. Bedömningen innebär att i huvudsak god anpassning skett med höjda värden. Här finns dock inslag av delar som försvagar kulturlandskapskaraktären.

Av våtmarker med både god och godtagbar anpassning till kulturlandskapet är två storskaliga och en småskalig. Alla anläggningar ligger i agrar- eller naturmiljö.

Nr 5. God anpassning. Stor anläggning med dominerande vattenspeglar och konstruktioner som öar, övergångar och stränder. Betesmark på moränås och röjning av bl.a. torplämning och dess åkeryta ger tydlig, välbevarad lämning. Anläggningen har skapat ett modernt socialt värdefullt kulturlandskap för rekreation och naturupplevelser där äldre kulturmiljö är tydlig. Tillgängligheten inom området ger en tanke på skogspark. Godtagbar anpassning till äldre utdikad och uppodlad sankmark. Våtmarken med sin öppna vattenspegel dominerar och har utplånat det mesta av den äldre odlingsstrukturen.

Nr 14. God anpassning till historisk och nutida landskap. Våtmarken återhävdad och lättillgänglig vilket skapat ett socialt och rekreativt avsnitt. Godtagbar anpassning till det förhistoriska/neolitiska landskapet. Förstärkt påverkan på förhistoriskt och historiskt landskap då våtmark och vattendrag varit en naturlig del i äldre tid. Men då ingen arkeologisk utredning/förundersökning gjorts är det oklart hur nära den förhistoriska miljön ligger.

Nr 21. God anpassning till landskapsavsnittet. Förstärkt karaktär av det förhistoriska landskapet. Även förstärkt historiskt landskap där den tidigare utdikade mossmarken delvis

återställts. Sociala värden skapade. Godtagbart i den del där vallen dominerar. Borde kunna ha planerats bättre.

Våtmark nr 21 i Sotenäs kommun, Askum socken.
Foto: Länsstyrelsen Västra Götaland.

Påverkan på fornlämningar och övriga kulturlämningar

En av våtmarkerna inrymmer en opåverkad kulturlämning. I övriga fall ligger forn- och övriga kulturlämningar i nära anslutning till våtmarkerna. Dessa borde ha föregåtts av arkeologisk utredning och kulturhistorisk dokumentation.

Nivå 2. Godtagbar anpassning

Godtagbar anpassning bedöms för tre våtmarker. Anläggningarna är fungerande och anpassade till topografin. Men här finns brister, framförallt vad gäller hänsyn till forn- och kulturlämningar, vilket får konsekvenser för den totala kulturmiljöanpassningen. Alla tre anläggningarna ligger på eller i direkt anslutning till forn- eller kulturlämningar.

Två av anläggningarna är storskaliga och ligger i naturmiljö respektive hårt exploaterad miljö. Den tredje är småskalig och ligger i naturnära gårdsmiljö.

Nr 1. Anpassad till en äldre utdikad mossmark men inom en fyndplats, vilket försvagar den förhistoriska landskapsanpassningen. Den har något konstgjort utseende delvis pga. dominerande vallar och diken. Den är lågt belägen och i ett "frånläge", skymd av bergshöjd med boningshus samt i anslutning till skog, varför den visuella påverkan är låg.

Nr 7. Stor anläggning i ett exploaterat infrastrukturellt landskap och som fyller sin funktion utifrån syftet. Lämplig placering som inte påverkar dagens landskapsbild.

Våtmark nr 7 i Mariestads kommun, Mariestads socken.
Foto: Åsa Algotsson.

Nr 18. Godtagbar anpassning i kulturlandskapet. Området har varit fuktigt även i äldre historisk tid och den anlagda våtmarkens storlek gör att området upplevs naturligt och delvis otillgängligt. Diken, enstaka öar och övergångar mellan våtmarkspartier något dominerande. Ej godtagbart i förhållande till närheten av forn- och övriga kulturlämningarnas närhet.

Påverkan på fornlämningar och övriga kulturlämningar

Alla tre anläggningarna ligger på och inom förhistoriska och historiska miljöer. I två fall borde utredning ha gjorts, dels pga. tidigare gjorda fynd dels för att se om tidigare mossmark brukats. I ett fall borde även en kulturhistorisk dokumentation ha gjorts av området. Den tredje, anläggningen i exploaterad miljö, har föregåtts av antikvariska åtgärder. Däremot är det historiska odlingslandskapet med torp och fornlämningsmiljön redan tidigare kraftigt skadade i samband med att området exploaterats.

Nivå 3. Dålig anpassning

Till denna nivå förs våtmarker som i någon mån försämrar kulturlandskapets karaktär eller som har stora brister utifrån ursprungligt syfte. Hit hör de anläggningar vars konstruktion inte fungerat och som idag är uttorkande och igenväxande, undantaget nr 2-3.

Bland exemplen kan lokala värden finnas, vilka dock inte inverkar på helhetsintrycket. Anläggningar kan fungera som vattenfylld anläggning och kvävefälla. Men genom konstruktion och placering har de mer privata, sociala värden än som en våtmark, tänkt för biologisk mångfald och naturvårdande åtgärd.

Åtta våtmarker har bedömts vara dåligt anpassade till kulturlandskapet. Av dessa utgör 7 st småskalig och 1 st storskalig våtmark. Fyra av de småskaliga ligger i gårdsmiljö och tre i naturmiljö. Även den storskaliga ligger i naturmiljö.

Nr 4. Välbyggd och fungerande men dåligt anpassad till förhistoriskt och historiskt landskap. Dominerande konstruktion avskärmar möjligheten att se och förstå det förhistoriska och historiska landskapet.

Nr 8. Ur sociala och rekreativa aspekter godtagbar anpassning till närliggande bebyggelse. Omotiverad placering i äldre agrart odlingslandskap. Ej att beteckna som våtmark för biologisk mångfald mer en anläggning av privat karaktär. Kan fungera som kvävefälla.

Våtmark nr 8 i Lidköpings kommun, Sävare socken.
Foto: Åsa Algotsson.

Nr 11. Dominerande anläggning med dålig topografisk anpassning. Negativ påverkan på ett förhistoriskt rikt kulturlandskap.

Nr 13. Ur sociala och rekreativa aspekter godtagbar anpassning till intilliggande gårdsmiljö. Dålig anpassning, omotiverat i flackt odlingslandskap. Sannolikt mycket begränsad för den biologiska mångfalden då den ligger i direkt anslutning till gårdsmiljön, mer en anläggning av privat karaktär. Kan fungera som kvävefälla.

Nr 15. Läget för våtmarken är väl anpassad i landskapet, ser naturligt ut. Igenväxande, fungerar ej som våtmark.

Nr 17. Fungerar ej som våtmark. Igenväxande och uttorkad. Övriga kulturhistoriska läningar ligger inom området.

Nr 22. Läget godtagbart men fungerar ej som våtmark pga. felaktig konstruktion. Ej naturligt läge för våtmark. Vid kraftiga regn har område samt omgivande mark blivit vattensjukt och därmed integrerats i en större, fungerande våtmarksanläggning längre österut. Det är dock inte syftet.

Till denna grupp hör även nr 12. Platsen kunde inte besökas men anläggningen är ytterligare ett exempel på en småskalig våtmark som anlagts i åkermark, direkt i anslutning till en gård.

Påverkan på fornlämningar och övriga kulturlämningar

Tre av våtmarkerna har påverkat såväl forn- och kulturlämningar som kulturlandskapsbilden negativt. I ett fall har möjligheten att uppfatta kulturlandskapet avskärmats av våtmarkens konstruktion (nr 4). En av våtmarkerna har en dominerande struktur och anlagts inom en förhistorisk grav och boplatSMiljö (nr 11) vilket negativt påverkar landskapsavsnittet. En tredje våtmark, uttorkad, har anlagts på ett område med en kolningslämning.

5. Tillgänglighet

Möjligheten att uppleva kulturlandskapet innefattar även våtmarkerna. Därför är det betydelsefullt att ny- eller återskapade våtmarker tillgängliggörs för allmänheten utan att gårdstomter eller privata vägar måste passeras.

Av de besökta våtmarkerna är majoriteten, 13 st, möjliga att nå utan att passera igenom bebyggelse. Däremot har endast två av dessa¹ anlagts med en intention att i vara tillgänglig för allmänheten.

Av övriga 9 våtmarker, är 7 st² belägna nära eller i direkt anslutning till gårdsmark, 1 st³ inom exploaterat, inhägnat område och 1 st svårtillgänglig pga. inhägnad.

5.1 Markägarkommentarer

Knappt hälften av markägarna har kontaktats. Hos ett flertal finns kunskap om markens tidigare utnyttjande men även en viss "känsla" för att det historiska kulturlandskapet påverkas. Däremot är kunskapen dålig om vad som kan vara negativ påverkan och hur det kan undvikas. De flesta anser att djurlivet, både vilt och fågel, ökat spontant. I flera fall har kräftor och fisk planterats i dammarna. De markägare som röjer och låter beta sin kulturmiljö har noterat en ökad örtrikedom och att vissa kulturväxter "återetablerar sig" t.ex. påskliljor. Flera markägare har dock uttryckt problem med igenväxning av främst kavedun, vilket kväver andra våtmarksväxter.

5.2 Biologisk kontra antikvarisk kulturlandskapsbedömning

Då natur- respektive kulturmiljövårdens bedömningar har olika fokus på vad som anses vara positiv eller negativ påverkan på landskapet kan inte en relevant jämförelse göras mellan hur biologiska respektive kulturhistoriska bedömningar korrelerar. För att undvika oenigheter i bedömningar inom natur- och kulturmiljövården behöver gemensamma bedömningskriterier arbetas fram.

Under juni 2006 gjorde länsstyrelsens biologer en besiktning av våtmarkerna. Bland annat tittade man på deras anpassning i det kulturhistoriska landskapet. Kriterier för bedömning var:

- om våtmarken skadar biotopskydd/fornlämning
- om schaktmassor skadar biotopskydd/fornlämning
- om våtmarken anpassats i landskapet/liknande form
- om våtmarken har kulturhistorisk förankring

¹ Nr. 5 och 20

² Nr. 1, 8, 12, 13, 16, 19, 21

³ Nr 7 & 9

De platser som bedömts i denna rapport är till största delen påverkade av ett äldre historiskt landskapsbruk. Med anledning av olika bedömningsgrunder framstår skillnaderna av utvärderingen av våtmarkernas anpassning till landskapet tydligt. Som exempel kan nämnas att det i biologernas bedömning saknas en samlad bedömning av respektive våtmarksanläggning. Bedömningen av våtmarkernas påverkan på biotopskydd och fornlämningar har slagits samman till en gemensam punkt men utan kommentar till vilken påverkan den kulturhistoriska förändringsprocessen haft på topografi och vegetation. Inga reflektioner görs över att fornlämningar och övriga kulturlämningar påverkas negativt om de finns på eller i nära anslutning till våtmarkerna. Över lag nämns inte övriga kulturhistoriska lämningar annat än i enstaka kommentarer.

Objekt nr	Landskapsanpassning - kulturhistorisk bedömning	Landskapsanpassning - biologisk bedömning	biotopskydd/fornlämning - Kulturhistorisk bedömning av fornlämningar och deras kulturlämningar	Skadas biotopskydd/fornlämning - Biologisk bedömning av biotopskydd och fornlämning	Schaktmassor skadar biotopskydd/fornlämning - Kulturhistorisk bedömning	Schaktmassor skadar biotopskydd/fornlämning - Biologisk bedömning	Tillgänglig för allmänheten	Tillgänglig utan att passera bebyggelse
1	delvis	ja	ja	ja	ja	ja	nej	nej
2	ja	ja	nej	nej	nej	nej	nej	ja
3	ja	ja	nej	nej	nej	nej	nej	ja
4	nej	ja	ja	nej	ja	nej	nej	ja
5	delvis	ja	nej	nej	nej	nej	nej	ja
6	ja	ja	nej	nej	nej	nej	ja	ja
7	delvis	delvis	nej	x	nej	x	nej	nej
8	nej	ja	nej	nej	nej	nej	nej	nej
9	ja	x	nej	x	nej	x	nej	nej
10	ja	ja	nej	nej	nej	nej	nej	ja
11	nej	ja	ja	nej	ja	nej	nej	ja
12	nej	nej	x	x	x	x	nej	nej
13	nej	ja	nej	nej	nej	nej	nej	nej
14	delvis	ja	oklart	nej	oklart	nej	nej	ja
15	nej	x	nej	x	x	x	nej	ja
16	ja	x	nej	x	nej	x	nej	nej
17	nej	ja	ja	nej	nej	nej	nej	ja
18	delvis	ja	ja	nej	o	nej	nej	ja
19	ja	ja	nej	nej	nej	nej	nej	nej
20	ja	x	nej	x	o	x	nej	nej
21	delvis	ja	ja	nej	o	nej	nej	nej
22	nej	x	nej	x	nej	x	nej	ja

Tabell 3. Jämförelse mellan biologisk och kulturhistorisk bedömning av våtmarkernas anpassning och påverkan i kulturlandskapet.

6. Slutsatser och rekommendationer

Ur ett kulturmiljövårdsperspektiv bör ett förstärkt helhetsperspektiv ligga till grund för bedömningen av nya våtmarker.

Kulturlandskapet måste ses som en given, integrerad del i naturlandskapet. Det innebär bland annat att ifrågasätta hur den visuella påverkan blir på forn- och kulturlämningar i deras samtida landskap. Hur kommer det ”nya kulturlandskapet” att uppfattas på distans och inom närområdet?

Att återskapa våtmarker i ett utdikad odlingslandskap kan ha fördelar ur flera aspekter, både kulturella och biologiska. Det är inte önskvärt att ”frysa” ett äldre landskap utan att med nutida brukningsmetoder tillföra nya element som en del av de naturliga förändringarna av kulturlandskapets mångfald.

Men för att lyckas skapa anläggningar som återskapar eller förhöjer värden i landskapet måste det finnas en planerad strategi för hur dessa värden skall bli bestående. Det som ofta är orsaken till att våtmarksåtgärder ger kortvariga resultat är en fråga om ekonomi och arbetsinsatser.

Föreliggande inventering har belyst en del av de problem som kan finnas i samband med anläggande av våtmarker i odlingslandskapet, men även visat på positiva effekter.

En fråga som uppstår är vad som händer när hävden av våtmarken upphör? Kommer den att bli ett störande inslag i kulturlandskapet eller en naturlig del, som i bästa fall förstärker det. Hur kommer dess förfall att påverka landskapet fysiskt och därmed visuellt? Kommer rent av 2000-talets våtmarker att bli en ny typ av kulturlämning, vars kulturhistoriska påverkan och värde en dag skall bedömas och analyseras.

6.1 Att beakta inför planering

En anläggning som idag ser bra ut och fungerar väl kan få negativa konsekvenser för kulturlandskapet om nuvarande skötsel upphör eller förändras.

Att kontinuerligt bearbeta jord med högt innehåll av kol, t.ex. utdikade mossmarker, har visat sig kraftigt bidra till de koldioxidutsläpp som negativt påverkar vår miljö⁴. Att anlägga våtmarker innebär visserligen kraftig markpåverkan men normalt bara vid ett anläggningsskede. Därefter kan våtmarken komma att tjäna som filter eller källa för att binda de miljöovänliga gaserna.

Däremot bör val av konstruktion noga övervägas. Markerosion, vattenflödenas ändrade lopp, uppgrundning eller igenslamning samt tillväxt kan komma att påverka anläggningen. Redan i planeringsskedet bör en konsekvensanalys göras både vad det gäller typ av konstruktion och hur skötseln skall bedrivas och hur länge den skall vara aktiv. Våtmarken kan i framtiden annars, inte bara, komma att påverka landskapsbilden negativt utan även klimat och miljö. Viktigt är också att konstruktionen är anpassad såväl till landskapets topografi som till dess kulturhistoria.

⁴ Jordbruksverket har i februari 2008 uttalat sig om att minska odlingen i torrlagda våtmarker för att reducera risken för utsläpp av gaser.

6.2 Allmänna synpunkter

Ur kulturhistoriska aspekter är återanläggande av tidigare uttorkade eller utdikade våtmarker, odlings eller betesmarker att föredra. Då är möjligheten att landskapsförändringen blir mest ”naturlig” störst.

6.3 Landskapsanpassning

Våtmarksanläggningar bör så långt möjligt anpassas till topografi och äldre markanvändning.

För bästa resultat behövs analys av såväl visualitet som på vilket sätt våtmarken kommer att förändras (ex. plana ut eller erodera) med tiden som vilka underhållande åtgärder som kommer att krävas.

Anläggningar i hårt exploaterade miljöer⁵ eller industrimiljöer är lämpliga speciellt då våtmarken kräver mycket grävarbete, vilket ger överblivna schaktmassor, eller dominerande konstruktioner som höga vallar, till- och avvattningsmed hjälp av pumpar, dräneringstrummor etc.

6.4 Topografi

Topografin är av mycket stor betydelse för våtmarkens placering. Att lägga en ny våtmark i flack odlingsmark, där tidigare inga större sankar partier funnits eller där diken utgör vattenföringen är inte att föredra. I sådan mark blir de vallar som måste byggas för att hålla vattnet ofta dominerande vilket ger ett konstgjort uttryck. Däremot är anläggning i tidigare utdikade mossar eller sankmarker är lämpligt då den flacka terrängen och underliggande jordart tidigare varit anpassad för detta.

Befintliga fuktiga marker är att föredra framför nyanläggande i odlingsmark. Mindre sjöar, tjärnar och vattendrag bör i möjligaste mån användas och anslutas till. Våtmarker i sådana miljöer bör inte dominera forn- och kulturlandskapet⁶.

I områden med varierad topografi kan goda möjligheter finnas att skapa ”naturliga” våtmarker⁷ då konstruktioner kan ”döljas” i landskapet eller förstärka vissa delar.

6.5 Stor- eller småskaligt/Natur eller gårdsanläggning

Större eller mindre ytor belägna på behörigt avstånd från bebyggelse och i naturmiljö, d.v.s. utdikad äldre sankmark är att föredra framför mindre anläggningar i anslutning till gårdar eller annan bebyggd miljö och i odlad mark.

Undantaget är om anläggningen sker i eller intill redan befintligt vattendrag eller intilliggande våtmark där den nyanlagda våtmarken blir en naturlig del eller rent av återskapar äldre landskap⁸.

Det går inte generellt att hävda att små våtmarker är sämre än större. Det har med topografi och markstruktur att göra och måste bedömas från fall till fall, helst i fält. Däremot är

⁵ Exempel är nr. 7.

⁶ Exempel är nr. 11.

⁷ Exempel är nr 5.

⁸ Exempel är nr 15 och 19.

tendensen tydlig att våtmarker som anläggs i naturmiljöer, utanför bostadsområdet ger mer positiva effekter ur kulturmiljösynpunkt.

6.6 Tomtmark

Tomtmark är inte lämpligt för denna typ av våtmarker. De bör heller inte läggas i alltför nära anslutning till bostadshus eller inom gårdsmiljön. Om våtmarken t.ex. i huvudsak omgärdas av klippt gräs, prydnadsträd eller trädgårdsland ger den mer en karaktär av privat park- eller trädgårdsanläggning med damm än en landskapsåtgärd⁹.

Visserligen kan de sociala och rekreativa värdena förhöja det privata mikrolandskapet, inom gården men har mindre betydelse för våtmarkens positiva effekter. Frågan är hur mycket det stör, vilken positiv eller negativ påverkan det har på möjligheten för biologisk mångfald och ökning av fåglar och vilt. Möjligen fungerar det som kvävefälla.

Dessutom är den mer allmänt rekreativa möjligheten för folk mindre då våtmarken blir otillgänglig eftersom det är privat mark.

6.7 Konstruktion

Eftersom naturen tar tillbaka sin form med tiden bör terrängen i hög grad styra valet av våtmarkskonstruktion. Topografin beror på olika geologiska faktorer och våtmarken bör anpassas efter dessa. Det bör också finnas en marginal för marken att kunna utvecklas efter sina egna förutsättningar. På sikt återtar naturen sin form varför det är viktigt att våtmarken planerats för att hålla många år efter att den primära hävden upphört.

En ”symmetriskt väl avgränsad våtmark” kan se onaturlig ut även om anläggningen i sig är välgjord. Utformningen av en våtmark med vallar bör därför bedömas i varje enskilt fall då dess begränsning bestäms av topografi, omkringliggande markslag, fastighetsgränser etc. Ett sätt att skapa ”naturlighet” är att låta stränder och kanter övergå i ”naturlig mark” och att invallningar begränsas till delar där de måste finnas av funktionella skäl.

I samband med att våtmarken anläggs bildas överblivna schaktmassor som kan tas tillvara för att förstärka miljöbilden.

Att anlägga våtmarker kräver grävtekniskt kunnande och erfarenhet. Därför bör en anläggningsbeskrivning redovisas i ansökningshandlingarna.

6.8 Storlek

Större är generellt sett bättre än mindre då större anläggningar tenderar att klara uttorkning bättre och även igenväxning sker något långsammare. Djupet är viktigt för att stävja snabb igenväxning av bl.a. kaveldun. Här spelar bottenmaterialet roll. Däremot kan igenväxande våtmarker i vissa fall ge intryck av naturlighet. Små anläggningar läggs oftast i anslutning till tomtmark eller nära bebyggelse vilket försämrar våtmarkens syfte.

⁹ Exempel är nr 8 och 13.

Våtmark nr 5 i Mariestads kommun, Hassle socken. En relativt stor våtmark med god tillgänglighet för allmänhet. Foto: Länsstyrelsen Västra Götaland.

6.9 Form

Både form och höjd på anläggningarna är viktiga att anpassa i förhållande till omkringliggande landskap¹⁰ och dess topografi.

Våtmark nr 13 i Vara kommun, Kvänum socken. Våtmarkens form är märkbart konstruerad och den klippta gräsmattan förstärker detta ytterligare. Foto: Åsa Algotsson.

Runda, ovala eller rektangulära anläggningar ser otvetydigt konstruerade ut. Det är dock svårt frångå rätlinjiga former så länge anläggningarna är beroende av fastighetsgränser och

¹⁰ Exempel nr 4 där anläggningen helt avskärmar den visuella uppfattningen av ett gammalt, strandbundet odlingslandskap.

topografiska strukturer. Det bör dock övervägas om inte topografin är viktigare än markslagsgräns. Möjligen bör också vissa anläggningar planeras i samverkan med flera markägare.

Exempel på anläggningar där förstärkt planering eller samverkande åtgärder med fördel kan göras är

Åkermark med diken ansluter till utdikad våtmark. Här bör övervägas om den äldre våtmarken kan återanvändas genom att t.ex. diken läggs igen.

Två anslutande fastigheter bör övervägas samgå om topografin och markslaget är och har varit likartat.

Ett meandrande vattenflöde bör kanske fyllas upp snarare än att marken grävs om eller vallas.

6.10 Vallar

Vallar kan vara problematiska och få stor visuell påverkan på landskapsbilden i närområdet, i vissa fall på längre distans. Sett ur kulturlandskapets perspektiv kan vallar dominera och bryta av eller avskärma kulturlandskapet. Om man som betraktare inte känner till den historiska kontexten kan vallar upplevas naturliga.

Om anläggningen läggs högre än omgivande terräng eller ansluts till andra markslag och vatten, finns risk för svårigheter och problem med vattenläckage. Därför är en förutsättning att det finns möjlighet att skapa, ”bygga upp”, en struktur eller form med lera eller annat ogenomsläppligt material. Det bör vara ett material som dessutom är beständigt mot regnvatten, tjäle och annan väderpåverkan. Om en våtmark börjar läcka är det svårt att tätta denna. Följden blir att den antingen torkar ut eller möjligen ombildas, eroderar och förändrar landskapsavsnittet på ett negativt sätt (om en uppbyggd våtmark, som ligger i anslutning till flödande vattendrag, kollapsar kan lera och gytta slamma ut och påverka vattendraget negativt).

Våtmark nr 4 i Vänersborgs kommun, Vänersnäs socken. Våtmarken ligger högre än omgivande terräng vilket utmärker konstruktionen i landskapet. Foto: Åsa Algotsson.

6.11 Diken

Dikena kräver skötsel och igenväxande diken kan förändra våtmarkens omgivande mark negativt. Alltför djupa diken har negativ visuell konsekvens på landskapsbilden. Möjligen kan en våtmark som svämmar över i ett öppet dike vara bättre än att man pumpar ut vattnet eller kulverterar.

6.12 Nya element

För att förstärka intrycket av naturlighet är det lämpligt att skapa "naturliga" element med t.ex. stenar, för att dölja dominerande vallar. Öar bör så långt möjligt göras oregelbundna både i form och höjd.

6.13 Maskiner

Miljömaskiner bör användas för miljöarbeten. Maskiner, för ändamålet väl anpassade, bör användas så att grävarbetet sker på bästa sätt. Maskinen skall kunna planera såväl som gräva och vara anpassad att röra sig i våt mark. Äldre maskiner kan ha svårt med räckvidd och rörelse i skoparmen. Med hjälp av en anpassad maskin finns större möjlighet att göra mer avancerade och funktionella konstruktioner.

6.14 Skötsel

Kontinuerligt pågående skötsel är arbetskrävande men mycket viktigt för att upprätthålla ett gott landskapsintryck. Bete är bäst och minst arbetskrävande.

Våtmark nr 10 i Essunga kommun, Barne-Åsaka socken. Bete i och runt våtmarken håller igenväxningsvegetationen nere. Foto: Ove Eriksson

Slåtter fungerar i de flesta fall. Djup och bottenförhållanden har också betydelse för igenväxning. Vid mindre våtmarker är skötsel lättare samtidigt som det vid större vatten ger ett mer naturligt intryck med viss del igenväxning. Sly och kaveldun bör hållas efter. Kaveldun kväver andra växters möjlighet till etablering och våtmarken växer snabbt igen, särskilt om inte fungerande strömmande vattentillförsel finns. Även djupet och bottenmaterial

påverkar grad av igenväxande. Effektivast men arbetskrävande är att dra upp kavedunens rötter för hand. Därefter används slätterbalken långt ut som möjligt, alternativt lie. Bete och djurens tramp ute i vattnet hjälper till.

7. Forn- och kulturlämningar

Resultatet visar att det finns en del brister i beaktandet av hänsynen till forn- och kulturlämningar.

Av de 22 besökta våtmarkerna hade sex områden forn- eller övriga kulturlämningar inom området, tio låg direkt eller strax intill och fem låg på så långt avstånd att lämningarna inte fysiskt berördes.

Endast i ett fall, nr 7, hade antikvariska åtgärder utförts beträffande fornlämning. Inte i något fall hade en kulturhistorisk dokumentation eller analys gjorts av övriga kulturlämningar eller kulturlandskapet.

Anläggande av våtmarker kan ses som en naturvårdsåtgärd men även som en positiv åtgärd för kulturmiljön. Möjligheten att uppfatta ett äldre odlingslandskap ökar om våtmarker som t.ex. dikats ut under 1800-talet återskapas. Att endast utgår från den bild av förhistoriskt och historiskt landskap som fås genom FMIS - fornlämningsregister är inte tillräckligt då största delen av det senare 200 årens agrarhistoria inte finns med där.

För att våtmarkerna på bästa sätt skall kunna anpassas till olika historiska tidsavsnitt och miljöer, bör både ett kunskapsunderlag, som visar hur landskapsförändringar skett, och en konsekvensbeskrivning som utvärderar nya förändringar, tas fram. Detta bör ske genom samråd mellan kultur- och naturvårdande enheter.

Flera exempel visar¹¹ att våtmarker anlagts såväl på fornlämningar som inom fornlämningsområdet.

Kulturmiljöer bör inte genomskäras eller avskärmade av våtmarkerna. Våtmarker tar upp ansevärd yta såväl visuellt som fysiskt. Det är inte bara själva dammen som direkt påverkar marken. Vallar, diken, vattendrag, brunnar, vägar och skötselområden etc. innebär också markingrepp. Tämmligen snabbt börjar vegetation tillväxa i området och kan begränsa synbarheten.

Skarpa övergångar mellan markslagen, t.ex. odlingsmark och vatten, bör undvikas för att inte ge ett iögonenfallande eller ”onaturligt” intryck på kulturlandskapet.

7.1 Antikvariska åtgärder bör föregå planering

När våtmarker berör kulturmiljöer, enstaka fornlämningar eller övriga kulturlämningar bör antikvariska bedömningar göras innan våtmarker planeras och anläggs. Våtmarker bör anläggas utanför fornlämningsområden.

¹¹ Nr. 1, 4, 11, 17 och 18 borde ha föregåtts av arkeologisk utredning/förundersökning; 14 och 19, 20 och 21 av arkeologisk utredning. Vad gäller nr. 5, 6, 17, 18 och 20 borde en kulturhistorisk dokumentation ha gjorts.

Därmed skulle skador på lämningarna undvikas och bättre kunskap om äldre markutnyttjande erhållas. Framför allt skulle det möjliggöra att planering av våtmarker bättre kunde anpassas till såväl ett nutida som forntida landskap.

Om myr- eller mossmark använts för slåtter eller om vinterväg kan rester efter hässjor, kavelbroar och andra konstruktioner finnas. Detta gäller också om det funnits öppet eller rinnande vatten som kan misstänkas ha dämats eller dikats eller omgrävt.

7.2 Förstärkning av förhistoriskt landskap

Inte alla igenväxande våtmarker är misslyckade. Ett exempel på att även en mindre fungerande våtmark kan förstärka kulturlandskapet är nr 2 och 3. Där våtmarkerna idag anlagts fanns tidigare en större mossmark som under århundradenas lopp dikats ut för att bli odlingsmark.

Trots att våtmarken, vilken har en begränsad vattenspiegel, till stora delar växer igen, förstärks möjligheten att uppfatta det omkringliggande järnålderslandskapet.

7.3 Visuell anpassning och estetiska uttryck

I flera av de dokumenterade våtmarkerna har öar med runda former och höga, skarpa strandkanter konstruerats. Även en i övrigt välgjord anläggning förlorar naturlig karaktär av en sådan konstruktion.

Våtmark nr 11 i Vara kommun, Väster-Bitterna socken. Skarpa strandkanter, runda öar och broar skapar en onaturlig karaktär. Foto: Åsa Algotsson.

Diken bör också anpassas till landskapet.

Bra är att återanvända befintliga vattenföringar och ”dränka” omkringliggande områden istället för att avgränsa med diken.

7.4 Sociala och rekreativa värden

En väl fungerande våtmarkens skapar såväl sociala som rekreativa värden. I flera fall har både flora och fauna ökat dramatisk på bara ett par år efter att våtmarken har anlagts. Detta ger inte bara markägaren en rik naturmiljö. Även för allmänheten finns möjligheter att uppleva ett landskap med både höga natur- och kulturmiljövärden.

Bland de storskaliga våtmarkerna finns även ny företeelse; ”socialt entreprenörskap”. Genom ett långsiktigt tänkande har miljöer skapats som visserligen främjar naturvärden men i lika hög grad främjar möjligheten till sociala och rekreativa upplevelser och värden.

Som tidigare nämnts finns exempel på kombinationen av förstärkt kulturlandskap och nyskapade sociala och rekreativa värden respektive entreprenörskap med långsiktigt fokus på sociala värden naturvård som rekreation. I dessa fall ökar de kulturhistoriska värdena samtidigt som nya värden, såsom sociala och rekreativa, skapas. Bland goda exempel är:

nr. 5 – vilthägn med våtvatten, fisk, syresatt vatten, bete etc.

nr. 6 – återskapad tjärn i välskött kulturmiljö

nr 10 – nyskapat våtmarkslandskap och förstärkt vattendrag i välskött äldre odlings- och beteslandskap

nr 9 – storskalig vattenmiljö som betas och sköts samtidigt som en mindre kulturlämning får stort visuellt värde

nr 20 – det kulturhistoriska landskapet har förstärkts samtidigt som sociala och rekreativa värden skapats. Hjorthägn, idag en turistattraktion, där våtmarken ger djuren möjlighet till bete och vatten.

Bilaga 1: Dokumentationsblankett

DOKUMENTATION AV VÅTMARKER					
1 Löpnummer 2 Tidigare kundnummer 3 Samtal med markägare /datum. 4 Fältbesök/datum. 5 Fastighet 6 Socken/Kommun 7 Bidragsform 8 Anläggningsår 9 Areal 10 Syfte med anläggning 11 Ägarens uppfattning om resultatet					
<u>Landskapstyp och omvandling</u> 12 Topografi 13 Vegetation 14 Geologi/jordart 15 Markslag historiskt 16 Markslag innan anläggande 17 Till-/frånflöde av naturlig eller grävd vattenföring Tillflöde - Utlöde - 18 Typ Dämd eller grävd 19 Djup Medel/max Öar, broar, kanter (skarp, "naturliga"), vegetation etc. 20 Anläggningar, strandlinje 21 Typ och grad av igenväxning 22 Skötsel/underhåll 23 Påverkan på forn- & övriga					
<u>BEDÖMNING.</u> <table style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <tr> <td style="width: 33%; vertical-align: top;"> 24 Visualitet 25 Anpassning 26 Funktionalitet 27 Upplevelse 28 - förstärkt - opåverkad - försvagad </td> <td style="width: 33%; vertical-align: top;"> Subjektivt: snyggt, fult, välgjort Synbarhet i landskapet - nära/distant - dominant, dolt, "naturligt" etc. Anpassad/ej anpassad till landskapsavsnittet Fungerar/fungerar ej som våtmark - enligt ursprungligt syfte - enligt landskapskaraktär Förhöjd/neutral/sänkt upplevelse av landskapsavsnittet. Landskapstyp Förhistoriskt - tom MT Historiskt (1500-1800) Industrihistoriskt (1850-1980) Nutida (inte modernt, det var modernt då också) - karaktär: Agrart landskap Kustlandskap Kommunikativt/Infrastrukturellt landskap Socialt landskap Rekreativt landskap </td> <td style="width: 33%; vertical-align: top;"> Subjektivt: Synbarhet: </td> </tr> </table>			24 Visualitet 25 Anpassning 26 Funktionalitet 27 Upplevelse 28 - förstärkt - opåverkad - försvagad	Subjektivt: snyggt, fult, välgjort Synbarhet i landskapet - nära/distant - dominant, dolt, "naturligt" etc. Anpassad/ej anpassad till landskapsavsnittet Fungerar/fungerar ej som våtmark - enligt ursprungligt syfte - enligt landskapskaraktär Förhöjd/neutral/sänkt upplevelse av landskapsavsnittet. Landskapstyp Förhistoriskt - tom MT Historiskt (1500-1800) Industrihistoriskt (1850-1980) Nutida (inte modernt, det var modernt då också) - karaktär: Agrart landskap Kustlandskap Kommunikativt/Infrastrukturellt landskap Socialt landskap Rekreativt landskap	Subjektivt: Synbarhet:
24 Visualitet 25 Anpassning 26 Funktionalitet 27 Upplevelse 28 - förstärkt - opåverkad - försvagad	Subjektivt: snyggt, fult, välgjort Synbarhet i landskapet - nära/distant - dominant, dolt, "naturligt" etc. Anpassad/ej anpassad till landskapsavsnittet Fungerar/fungerar ej som våtmark - enligt ursprungligt syfte - enligt landskapskaraktär Förhöjd/neutral/sänkt upplevelse av landskapsavsnittet. Landskapstyp Förhistoriskt - tom MT Historiskt (1500-1800) Industrihistoriskt (1850-1980) Nutida (inte modernt, det var modernt då också) - karaktär: Agrart landskap Kustlandskap Kommunikativt/Infrastrukturellt landskap Socialt landskap Rekreativt landskap	Subjektivt: Synbarhet:			
TOTAL BEDÖMNING 1 God anpassning 2 Godtagbar anpassning 3 Dålig anpassning		Kommentar			
Bilaga Foto Bilaga Härads-karta					

Anteckningar:

LÄNSSTYRELSEN
VÄSTRA GÖTALANDS LÄN